

координацією [5, с. 4–5]. Порушення норм міжнародного гуманітарного права дає підстави кваліфікувати ці дії як воєнні злочини. Водночас сукупність доказів дозволяє порушувати питання про можливу кваліфікацію таких дій як геноциду у формі насильницької передачі дітей захищеної групи [4, с. 445]. Важливим є також фактор часу: що довше триває перебування дитини в іншому середовищі, то складніше відновити її зв'язок із рідною мовою, культурою та сім'єю.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

2. Андрушко А.В. Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу як форма геноциду. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2025. Вип. 92. Ч. 4. С. 13–26. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350902/337919>

3. The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu. Case No. ICTR-96-4-T. Trial Judgement. 2 September 1998. URL: <https://surl.li/iceeku>

4. Чаленко П.В. Депортація та незаконне переміщення українських дітей з тимчасово окупованих територій як механізм злочину геноциду. Матеріали науково-практичної конференції. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2024. С. 441–449. URL: <https://surl.li/chrjhn>

5. Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування щодо України. «Я досі шукаю свою доньку»: злочини проти людяності, вчинені російською владою проти дітей з України. A/HRC/61/CRP.8. 9 березня 2026 р. URL: <https://www.ohchr.org>

6. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. 17 March 2023. URL: <https://surl.li/ipdgmo>

Большаков Денис

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології, НАВС

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИТЕРІЇВ РОЗУМНОСТІ ТА СПІВМІРНОСТІ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Інститут витрат на професійну правничу допомогу посідає важливе місце у системі цивільного судочинства, оскільки безпосередньо пов'язаний із забезпеченням права особи на справедливий суд та ефективний доступ до правосуддя. В умовах реформування судової системи України та гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами

питання компенсації витрат на правничу допомогу набуває особливої актуальності. Від правильного визначення та розподілу таких витрат залежить не лише ефективність судового захисту, а й реалізація принципів рівності сторін, змагальності та правової визначеності [1; 2].

Право на професійну правничу допомогу є складовою конституційного права на судовий захист, закріпленого у ст. 55 Конституції України, а також гарантується положеннями ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Водночас саме по собі право на звернення до суду не може вважатися ефективним без існування реального механізму компенсації витрат, понесених особою у зв'язку із залученням адвоката чи іншого представника. Саме тому інститут витрат на професійну правничу допомогу виступає важливою процесуальною гарантією доступу до правосуддя [1; 3].

Після прийняття нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) у 2017 році підходи до правового регулювання витрат на правничу допомогу зазнали суттєвих змін. Законодавець відмовився від фіксованих обмежень компенсації таких витрат та запровадив критерії «розумності» і «співмірності», які мають враховуватися судом при визначенні суми відшкодування. Такий підхід дозволив забезпечити більшу гнучкість процесуального механізму та наблизити національне законодавство до європейських стандартів. Разом із тим відсутність чітко визначених законодавчих критеріїв оцінки таких витрат спричинила виникнення значної кількості проблем у судовій практиці [2].

Суттєвою особливістю витрат на професійну правничу допомогу є їх подвійна правова природа. Такі витрати виникають на підставі цивільно-правового договору між адвокатом та клієнтом, однак їх компенсація здійснюється виключно у межах процесуальних правовідносин. Саме тому у науковій літературі вони справедливо розглядаються як гібридне матеріально-процесуальне явище. Витрати на правничу допомогу не є збитками у класичному розумінні цивільного права, проте не можуть бути віднесені й виключно до процесуальних витрат, оскільки їх виникнення безпосередньо пов'язане із реалізацією принципу свободи договору.

Особливого значення у сучасному цивільному процесі набувають критерії розумності та співмірності витрат на правничу допомогу. Відповідно до ст. 141 ЦПК України суд під час вирішення питання про розподіл судових витрат враховує складність справи, обсяг виконаної адвокатом роботи, час, необхідний для підготовки процесуальних документів, значення справи для сторони та інші обставини. Разом із тим чинне законодавство не містить чіткої методики застосування цих критеріїв, що створює широкі межі суддівського розсуду [2].

Відсутність уніфікованих підходів до визначення розумності витрат спричиняє неоднорідність судової практики. Аналіз рішень Верховного Суду свідчить про те, що у схожих категоріях справ суди нерідко по-різному

визначають допустимий розмір компенсації витрат на правничу допомогу. В окремих випадках заявлені суми зменшуються у декілька разів без достатнього обґрунтування, що створює ризики порушення принципу правової визначеності та передбачуваності судових рішень. Така ситуація негативно впливає як на сторони процесу, так і на формування стабільної адвокатської практики [4].

Проблемним залишається і питання оцінки складності справи як критерію співмірності витрат. На практиці суди часто формально підходять до оцінки цього показника, не враховуючи специфіку окремих категорій спорів, складність доказової бази, необхідність аналізу судової практики або значний обсяг підготовлених процесуальних документів. У результаті навіть значні обсяги фактично виконаної адвокатом роботи можуть не знаходити належного відображення у розмірі присуджених витрат.

Окрему увагу необхідно приділити проблемі «гонорару успіху». У сучасній практиці Верховного Суду поступово формується підхід, відповідно до якого «гонорар успіху» може бути складовою витрат на професійну правничу допомогу за умови дотримання критеріїв реальності, необхідності та співмірності таких витрат. Водночас чинне законодавство України не містить спеціального правового регулювання механізму компенсації «гонорару успіху», що створює значну кількість дискусій у правозастосуванні.

У науковій літературі обґрунтовується позиція, відповідно до якої «гонорар успіху» має змішану правову природу. З одного боку, він є елементом договірної автономії сторін та формою стимулювання ефективної діяльності адвоката. З іншого боку, його компенсація за рахунок сторони, яка прогнала спір, потребує додаткового процесуального контролю з боку суду. Саме тому питання допустимості відшкодування такого гонорару повинно вирішуватися з урахуванням принципів справедливості, добросовісності та пропорційності [5].

Важливим аспектом досліджуваної проблематики є співвідношення принципу диспозитивності цивільного процесу із повноваженнями суду щодо контролю за розміром витрат на правничу допомогу. Сторони мають право самостійно визначати умови договору про надання правничої допомоги, обсяг послуг та розмір винагороди адвоката. Проте компенсація таких витрат іншою стороною спору не може здійснюватися автоматично. Саме тому суд повинен забезпечити баланс між приватною автономією сторін та публічними інтересами справедливого судочинства [6].

У контексті практики Європейського суду з прав людини питання компенсації судових витрат нерозривно пов'язується із принципом доступу до правосуддя. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що надмірний фінансовий тягар, пов'язаний із судовим розглядом, може фактично обмежувати право особи на справедливий суд. У зв'язку з цим механізм компенсації витрат на правничу допомогу повинен бути передбачуваним,

справедливим та таким, що не створює перешкод для реалізації права на судовий захист [3].

На сучасному етапі розвитку цивільного процесуального законодавства України доцільним видається законодавче вдосконалення механізму визначення та розподілу витрат на професійну правничу допомогу. Зокрема, потребує нормативного закріплення вичерпний перелік критеріїв оцінки розумності та співмірності таких витрат. Важливим є також вироблення єдиних методологічних підходів до визначення допустимості компенсації «гонорару успіху» та оцінки фактичного обсягу наданих адвокатських послуг.

Таким чином, інститут витрат на професійну правничу допомогу є важливою гарантією реалізації права на справедливий суд та ефективного функціонування цивільного судочинства. Водночас чинний механізм застосування критеріїв розумності та співмірності потребує подальшого вдосконалення як на законодавчому рівні, так і у судовій практиці. Формування єдиних підходів до визначення та компенсації таких витрат сприятиме зміцненню принципу правової визначеності, забезпеченню рівності сторін та підвищенню ефективності судового захисту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 24 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Большаков Д. К. Методологія дослідження інституту витрат на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 5. С. 78–84.
5. Петровський А. В., Большаков Д. К., Тіхонова В. Г. Витрати на професійну правничу допомогу в контексті принципів цивільного судочинства. *Держава та регіони*. 2023. № 3 (81). С. 289–294.
6. The Costs and Funding of Civil Litigation: A Comparative Perspective. Ed. Christopher Hodges, Stefan Vogenauer and Magdalena Tulibacka. London: Hart Publishing, 2010. URL: https://toc.library.ethz.ch/objects/pdf/z16_978-1-84946-102-3_01.pdf